

BSO Abeltje Protocol: Sterfgevallen

Laatst gewijzigd: 21 september 2012

Auteur: Michèle Goeman

Verschillende sterfgevallen

Binnen de buitenschoolse opvang kun je te maken krijgen met verschillende gevallen van overlijden, namelijk:

1. Het overlijden van een kind in de groep tijdens de opvang
2. Het overlijden van een kind van de groep, thuis op school of in het ziekenhuis
3. Het overlijden van een ouder van een kind of een ander gezinslid
4. Het overlijden van een teamlid

Hoe wordt gehandeld is per sterfgeval verschillend, mede door de emoties van de betrokkenen hiervan. Wat wij belangrijk vinden is dat er ruimte is voor verdriet en verwerking en dat iedereen wordt gesteund.

Hoe er precies per situatie gehandeld wordt, wordt hieronder omschreven.

1. Handelwijze bij overlijden van een kind in de groep tijdens de opvang

Hierbij valt te denken aan bijvoorbeeld een ongeval tijdens dat het kind op de buitenschoolse opvang aanwezig is.

1.1. Hoe te handelen op het moment

Op het moment zelf zijn er allerlei dingen die snel moeten gebeuren. Hoe er wordt gehandeld naar wie verschilt dus.

- Naar het betreffende kind en zijn ouders toe

Er wordt onmiddellijk EHBO en reanimatie toegepast. Er is een AED aanwezig in het gebouw en de alarmcentrale (112) wordt onmiddellijk gebeld. De BHV-er en directie worden ook onmiddellijk gealarmeerd. De kinderen worden van de situatie weggeleid en opgevangen (gaan naar kdv Abeltje locatie Lankforst) en er wordt contact opgenomen met de ouders door de hoofdleidster of BHV-er.

- Naar het betrokken personeel van die groep

Het is een verschrikkelijke ervaring wanneer een kind tijdens de opvang komt te overlijden en daarom is het van essentieel belang dat het betreffende personeel goed opgevangen wordt. We willen voorkomen dat er over en weer verwijten gaan spelen over de schuldvraag. Alle pedagogisch medewerkers die op dat moment aanwezig hebben steun nodig. Collega's zullen elkaar dus ter plekke zo goed mogelijk opvangen. Naderhand is het heel belangrijk dat er samen over de gebeurtenis gepraat wordt.

- Naar de overige collega's

Eén iemand neemt de leiding, dit zal de BHV-er waarschijnlijk zijn. Diegene zorgt ervoor dat er geen (zo min mogelijk) paniek uitbreekt en dat er rustig wordt gehandeld, door het geven van zo duidelijk mogelijke instructies.

Zodra de eerste handelingen naar kind, ouders en groep verricht zijn, is het van belang dat ook de andere collega's uitgebreid in worden gelicht en op worden gevangen. Dit doet de directie. Ook nu

weer proberen we te voorkomen een schuldige aan te wijzen. In een later stadium moet duidelijk uitgezocht worden hoe het heeft kunnen gebeuren. Daarbij vinden wij het ook van belang om andere collega's hun verhaal te laten doen als getuigen.

- Naar de kinderen van de betreffende groep

Hoe er gehandeld wordt hangt grotendeels af van de situatie. Je moet daarbij denken aan: Hebben de kinderen het zien gebeuren? Wie waren erbij? Op een zo rustig mogelijk manier zal de hoofdleidster de kinderen vertellen wat er is gebeurd. We vinden het daarbij belangrijk dat we kinderen de ruimte te geven om te reageren. En zoveel mogelijk van de vragen van de kinderen eerlijk beantwoorden. Als dit niet gebeurt, dan blijven kinderen met vragen zitten of vullen ze zelf dingen in.

- Naar de ouders van de betreffende groep

Het meest belangrijke is dat er rustig gebleven wordt als er wat aan ouders wordt verteld. Ouders worden apart genomen en degene die het ze verteld zal dit dus zo rustig mogelijk doen en ouders er ook op proberen te wijzen dat paniek naar de kinderen toe niet gewenst is. Duidelijk en kort wordt verteld wat er is gebeurd, waarbij er op gelet wordt dat er geen nadruk wordt gelegd op het aanwijzen van een schuldige. Ouders wordt ook verteld dat er wordt onderzocht hoe zoiets heeft kunnen gebeuren. Er is ruimte voor vragen en reacties, maar geen ruimte voor grote verwijten.

- Naar de overige ouders en kinderen

Onze buitenschoolse opvang bestaat uit twee groepen en dat een kind overlijdt de ene groep, betekent dat er op de andere groep ook berichtgeving naar de ouders moet plaatsvinden. Dit is in eerste instantie de taak van de hoofdleidster. Of ouders ervoor kiezen deze informatie ook weer aan de kinderen van de groep te vertellen is hun eigen keus in de meeste gevallen. Er zijn misschien gevallen waarbij wij het zelf noodzakelijk vinden de kinderen in te lichten. Dit kan niet van tevoren bepaald worden.

1.2. Hoe te handelen in de week erna

- Naar de ouders van het betreffende kind

We plaatsen een advertentie in de krant namens onze buitenschoolse opvang en de getroffen groep in het bijzonder. Er worden bloemen geregeld, of een andere manier waarop we ons medeleven tonen aan de familie. De directie houdt contact en gaat als de familie het prettig vindt, op bezoek of naar de uitvaartdienst.

- Naar het personeel

Alle betrokken teamleden hebben de gelegenheid, indien ze dit prettig vinden, om mee te gaan naar de uitvaart.

Er wordt gekeken of er hulp nodig is voor het team zelf om om te gaan met de situatie, zijn er instanties die hulp kunnen bieden indien dat nodig is? Welke instanties? Hoe is de sfeer in de groep? Is iedereen nog in staat te functioneren?

- Naar de kinderen

De kinderen krijgen altijd de ruimte om over alles te praten. Er wordt natuurlijk wel in de gaten gehouden dat dit ook wordt afgewisseld met weer andere onderwerpen. Kinderen moeten er niet in blijven hangen, maar ruimte wordt geboden. Met de kinderen samen wordt gekeken naar een goede manier om alles af te sluiten. Misschien wordt er wat voor het overleden kind gemaakt door de kinderen, als zij dit wensen.

- Naar de overige ouders

De hoofdleidsters en directie blijven goed aanspreekbaar voor vragen. Vooral in de eerste tijd tijdens de haal- en brengmomenten.

1.3. Hoe te handelen op langere termijn

De groep wordt goed in de gaten gehouden. Er zullen nog wel een tijd reacties komen van kinderen. Er wordt onderzoek gedaan naar hoe alles heeft kunnen gebeuren. Hierbij worden eventueel hulpbiedende instanties ingeschakeld.

De berichtgeving naar ouders behoort zo goed mogelijk te verlopen. Het vertrouwen van ouders is misschien geschaad en dit moet weer teruggewonnen worden. Eerlijkheid en eenduidigheid speelt hierin een grote rol.

2. Handelwijze bij overlijden van een kind van de groep, thuis of in het ziekenhuis

Hoe er omgegaan wordt met de situatie hangt af van de manier waarop het is gebeurd. Gaat het om een plotseling sterfgeval of gaat het om een sterfgeval na een ziekbed. Of er dus tijd en ruimte is om een groep voor te bereiden hierop hangt dus van het geval af. Hoe een eventuele 'voorbereiding' eruit ziet wordt altijd overlegd met de desbetreffende ouders (ouders van het zieke kind en ook ouders van de groep). Hoe er wordt gehandeld naar de verschillende betrokkenen wordt omschreven.

- Naar de ouders van het betreffende kind

Zodra de ouders laten weten dat hun kind is overleden zullen we ze meteen medeleven betuigen. Er wordt een advertentie en/of bloemen geregeld. We vragen aan de ouders na wanneer de uitvaart is geregeld en of wij daar nog een rol in kunnen vervullen. Ook wordt er gevraagd wat wel of niet medegedeeld kan worden aan andere ouders.

- Naar het personeel van de betreffende groep

Als het nieuws buiten werktijden komt wordt het personeel dat de volgende dag op de groep komt zo spoedig mogelijk ingelicht. Zodat zij niet onvoorbereid op de groep komen.

Wanneer het nieuws overdag komt, worden alle pedagogisch medewerk(st)ers die dan aanwezig zijn ingelicht.

Iedereen krijgt de gelegenheid (indien dit door ouders gewenst is) om naar de uitvaart te gaan.

- Naar de overige collega 's

Zodra het personeel van de desbetreffende groep is ingelicht, wordt de rest van de collega's ook ingelicht. Er is ruimte voor verdriet, maar het werk gaat ook verder. Ook voor de andere collega's is er ruimte om naar de uitvaart te gaan eventueel.

- Naar de kinderen

Hier maakt het veel uit of de kinderen er al op voorbereid waren of niet. Er wordt duidelijk verteld wat er is gebeurd, zodat de kinderen zo weinig mogelijk zelf invulling kunnen geven aan het verhaal.

Alle kinderen krijgen de kans om te reageren. En er is ruimte om iets te maken voor het kind.

De groep wordt goed in de gaten gehouden, komen er nog reacties? Er blijft ruimte voor het verhaal van kinderen.

- Naar de ouders van de betreffende groep

Alle ouders worden op de hoogte gesteld. Er wordt alleen maar informatie verteld waarvan de eigen ouders ook op de hoogte zijn en waarmee ze het eens zijn dat andere ouders dit willen. Ouders worden daarbij ook op de hoogte gesteld als de kinderen op de tijden van de uitvaart niet naar hun eigen groep op het kinderdagverblijf kunnen komen.

De overlijdenskaart wordt ook opgehangen in de groepsruimte.

3. Handelwijze bij overlijden van een ouder van een kind of ander gezinslid

- Naar het betreffende kind

Het kind moet duidelijk gemaakt worden dat je goed op de hoogte bent van wat er is gebeurd. Daarbij is het van belang in de gaten te houden of het kind er graag over wilt praten. Dit kun je eventueel ter sprake brengen.

Het kind kan ook gewoon spelen. Kinderen verwerken verlies op een hele eigen manier. Als ze op de opvang zijn, zijn ze even uit hun thuissituatie wat kan zorgen dat ze hun zinnen even verzetten naar wat anders dan alleen verdriet. Dit is niet vreemd. Het kind moet deze ruimte ook krijgen.

Misschien vindt het kind het fijn om iets te maken voor degene die is overleden.

- Naar de rest van het gezin

Als een van de ouders je zelf op de hoogte stelt van wat er is gebeurd, is het belangrijk dat je meteen je medeleven toont. Misschien dat er ruimte is om thuis langs te komen. Probeer duidelijk te krijgen wat de ouders prettig vinden.

Je kunt de ouders aanbieden om eventueel kinderen uit het gezin op te vangen als dit nodig is.

Overleg welke informatie er naar andere ouders/kinderen van de buitenschoolse opvang gaat.

Bied de ouders aan altijd erover te komen praten. Zorg dat je voor ze klaar staat.

Vraag hoe er gedacht wordt over de rol van de buitenschoolse opvang in de uitvaart. Wordt er iets verwacht? Zoja; wat? Bereid zoiets goed voor.

- Naar het personeel

Als het bericht binnenkomt moeten alle werknemers zo snel mogelijk op de hoogte gesteld worden. Ook al is het buiten werktijd. Je wilt niet dat personeel niet op de hoogte is en zo onvoorbereid op het werk aan komt.

Wanneer het bericht wel komt wanneer er collega's aan het werk zijn, dan moeten deze zo snel mogelijk ingelicht worden. Zijn er andere collega's die het werk op de groep even over kunnen nemen? Bij voorkeur wordt het iedereen samen verteld en is er dus ook ruimte en de gelegenheid om verdriet te werken. Dit is er niet als mensen nog gewoon op de groep moeten staan en kinderen opvangen. Zodra het personeel van die groep is ingelicht, moet de rest van het personeel ook ingelicht worden.

Er moet ruimte zijn voor verdriet, maar het werk moet ook door kunnen gaan uiteindelijk.

Ga na of er ruimte is om op huisbezoek te gaan, wie wil gaan? En wie gaan er naar de uitvaart?

- Naar de kinderen van de groep

Veel hangt hierbij af van de leeftijd van de kinderen.

Het moet verteld worden aan de kinderen van de groep, maar kijk wat je ze verteld. Als je te weinig verteld dan gaan ze dingen zelf invullen. Toch hoeft niet alles verteld te worden. Wat hierin wijsheid is, kun je eigenlijk pas op het moment bepalen.

De kinderen moeten goed de kans krijgen op hun eigen manier te reageren en hun gevoelens kwijt te

kunnen. Leidsters letten hierbij goed op de reacties van kinderen en hoe het gaat in de groep (ook de komende tijd).

- Naar de andere ouders

De overlijdenskaart wordt opgehangen in de groepsruimte.

Denk goed na over welke informatie er aan de andere ouders verteld wordt. Dit moet dus afgesproken worden met de desbetreffende ouders.

Wanneer een gezinslid van een kind overlijdt terwijl het kind op de opvang zit is van belang dat:

* Het niet aan het kind wordt verteld zonder toestemming of vraag van de ouders.

* Er duidelijk gevraagd wordt aan degene die opbelt wat jouw rol op dat moment is. Vul zoiets niet zelf in, vraag hier expliciet naar.

4. Handelwijze bij het overlijden van een teamlid

De reacties hierop zullen afhangen van het feit of het gaat om een plotseling overlijden of niet. In het laatste geval zullen mensen hier al beter op voorbereid zijn.

- Naar de collega 's

Als het bericht buiten werktijd komt is het van belang directe collega's zo snel mogelijk op de hoogte te brengen, zodat ze niet onvoorbereid op het werk komen. Ook andere collega's moeten ook geïnformeerd worden.

Wanneer het bericht overdag komt, is het prettig als er gezorgd kan worden voor vervanging op de groep, zodat het collega's samen ingelicht kunnen worden en er ruimte is voor verdriet. Daarna moeten andere collega's ook zo snel mogelijk op de hoogte gesteld worden.

Er wordt overlegd wat er gedaan kan worden voor de uitvaart. Willen er collega's op thuisbezoek. Wat wordt er in de advertentie gezet? Er moeten bloemen geregeld worden voor de uitvaart. Alle leidsters moeten ook de mogelijkheid krijgen om naar de uitvaart te gaan, als ze dit prettig vinden.

Dat er ruimte is voor de verwerking van iedereen, ook de tijd daarna, is erg van belang.

- Naar de kinderen

De leeftijd van de kinderen is erg belangrijk in de manier waarop je ze het kunt vertellen. De kinderen van de vlindertuin zijn jonger dan de kinderen van de bloementuin en het kan dat er daarom rekening gehouden moet worden met de manier waarop de informatie verteld wordt. Ook is het hier weer erg van belang of de kinderen voorbereid waren op dit nieuws.

Er moet aan de kinderen verteld worden wat er is gebeurd, zonder te veel onduidelijk te laten. Het is niet wenselijk dat kinderen zelf dingen gaan invullen. Weeg dus af wat je wel en niet verteld.

Er moet ruimte zijn voor alle kinderen op hun manier te reageren. Misschien zijn er kinderen die graag iets willen maken voor deze leidster. Natuurlijk moet die mogelijkheid ze gegeven worden.

De komende tijd moeten de kinderen van de groep extra in de gaten gehouden worden: zijn er nog onverwerkte dingen, is er genoeg ruimte (geweest) voor de kinderen om alles te uiten.

- Naar de ouders

Ouders moeten zo spoedig mogelijk op de hoogte gesteld worden van het overlijden. De overlijdenskaart wordt ook opgehangen in de groepsruimte.

De ouders moeten goed ingelicht worden over het wel of niet doordraaien van de groep tijdens de uitvaart. Geef ook ouders de mogelijkheid te komen naar de uitvaart als hier behoefte aan is.

5. Rouwverwerking

5.1. Rouwfasen

Rouwen kent enkele fasen en wordt daarom ook wel rouwproces¹ genoemd. Het is belangrijk deze fasen te kennen om gedrag bij de kinderen (en jezelf) sneller op te merken en beter te begrijpen. Het is trouwens niet zo dat elke fase duidelijk van de andere te onderscheiden is. Fasen kunnen elkaar ook onwillekeurig afwisselen

Ontkenning

Is een dierbare overleden dan is de eerste reactie die van de ontkenning. Voorbeelden van uitingen als; "nee toch" of "het is niet waar" zijn dan aan de orde. Kübler - Ross noemt dit een vorm van (tijdelijke) zelfbescherming. Door deze eerste reactie creëert iemand voor zichzelf de gelegenheid of ruimte om eerst tot zichzelf te komen. Als dit heeft plaatsgevonden kan hierna het gebeurde meer gedoseerd "binnen" komen.

Boosheid/woede

Is de gebeurtenis eenmaal doorgedrongen, dan ontwikkelt zich vaak boosheid en woede. Er worden veel "waarom" vragen gesteld. Deze boosheid kan zich op alles en iedereen richten. In deze fase is iemand moeilijk te bereiken en niet voor rede vatbaar. Verlies en verdriet verdwijnen op dat moment meer naar de achtergrond.

Onderhandelen

Als men zich bewust wordt dat de boosheid niet helpt, ontwikkelt zich een nieuwe fase. Hierin probeert men met het verlies om te gaan door doelen te stellen of jezelf iets te beloven. "Als ik dit doe dan zal dat het gevolg zijn". Dit kan zich op allerlei verschillende manieren invullen. De fase van onderhandelen wordt vooral ingevuld vanuit het terrein van de hoop.

Verdriet/depressie

Als alle (onder)handelen niets hebben opgeleverd treedt een machteloos gevoel op. Het verdriet valt niet langer te ontkennen en men kan zich hier soms helemaal aan overgeven. Het kan ook voorkomen dat iemand nauwelijks meer te bereiken is. Of dat allerlei verdriet uit het verleden ook weer begint op te spelen. Soms komt het voor dat verdriet zo intens wordt dat men in een depressie belandt.

Aanvaarding

Als er voldoende tijd is geweest om door de diverse fasen van dit proces te gaan, treedt er langzaam een bewustwording op de situatie op. Er ontstaat de mogelijkheid het verdriet te accepteren. In deze laatste fase komt er een zekere mate van berusting, men kan een en ander steeds beter loslaten. Je geeft het verlies als het ware een plek en dat biedt de mogelijkheid weer vooruit te kunnen kijken.

5.2. Wat kun je als leidster voor de kinderen betekenen

Als leidster kun je een grote rol vervullen voor kinderen die met allerlei (onbegrijpelijke) gevoelens zitten. De volgende punten kunnen daarbij helpen.

- Haal de kinderen aan, probeer ze te troosten en bied ze warmte. Dit zijn wezenlijke dingen voor kinderen, waarmee je ze helpt om te rouwen, hun verdriet te verwerken. Geef ze dus veel aandacht.

---

¹ Vijf fasen in het rouwproces volgens Kübler-Ross

- Geef de kinderen nooit valse informatie als dat diegene 'slaapt'. Dit maakt het verwarrend. Geef ze dus informatie die aansluit bij de leeftijd van de kinderen. Hier kan voor de twee groepen nog verschil in zitten.
- Doe niet alsof de persoon nooit heeft bestaan.
- Praat met kinderen over minder vrolijke onderwerpen als: verdriet, dood, angst, etc. Je kunt hier ook materiaal voor gebruiken/bestellen (bv. www.in-de-wolken.nl)
- Overleg met een overgebleven ouder eventueel hoe er omgegaan moet worden met de eigenlijk verjaardag van de overleden persoon, moeder/vaderdag, etc.
- Soms kan het een idee zijn een foto van de overleden persoon in de ruimte te hebben als kinderen hier even graag naar kijken. Dan hebben ze toch het gevoel dat diegene er een beetje is.
- Houd kinderen goed in de gaten. Wat zijn hun reacties, hoe gaan ze met de situatie om? Spel en tekeningen kunnen een beeld geven van hun belevingswereld.
- Kinderen rouwen geen 24 uur per dag. Verdriet en vrolijkheid zullen elkaar afwisselen. Dit is niet vreemd.
- Een situatie als een overlijden kan bij de kinderen erg lang doorwerken, waardoor er bepaald gedrag kan ontstaan als 'weer in de broek plassen' of 'weer willen dat het eten ze gegeven wordt'. Bied ruimte voor dit soort gedrag, wanneer dit mogelijk is.
- Je eigen emoties hoeft je niet te onderdrukken bij kinderen. Door deze gewoon te tonen, geef je de kinderen namelijk de mogelijkheid dit ook gewoon te doen. Wat niet zo mag zijn is dat je kinderen opzadelt met jouw emoties.

5.3. Bruikbare boeken

- 'De drie vogels' van M. v.d. Berg en S. Ireland.
- 'Als je dood bent, word je dan nooit meer beter?' van P. en J. Breebaart
- 'Stilte a.u.b., ik denk aan kip.' van H. Haagen en H. Geelen.
- 'Derk Das blijft altijd bij ons.' van S. Varley.
- 'Kikker en het vogeltje.' van M. Velthuis.
- 'Lieve oma Pluis' van Dick Bruna